

KÜRESELÇİ REFORMLARIN SONRASI *

Prof. Dr. Birgül Ayman Güler

Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi
ORCID: 0000-0002-4124-5835

Öz

Küreselci yönetsel reformlar dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 1980-1995 yılları arasında ‘yapısal uyarılma reformları’, 1995-2010 yılları arasında ‘düzenleyici reformlar’ adı altında yürütülmüştür. Bu reform süreci 2008 yılından itibaren çökmüştür. Türkiye’de küreselci reformların özelleştirme politikasında amacına eriştiği, ancak egemen devlet olgusu üzerinde herhangi bir etki yaratamadığı görülmüştür. 2010 yılından bugüne bazı kuralların uygulamasına son verilmiş, başlıca kurumların ise işlevleri değiştirilmiştir. Bununla birlikte egemen devlet anlayışına uygun kapsamlı yeni reformlara gidilmemiştir. Bu nedenle kamu yönetimi yapısında ve zihniyetinde birbiriyle çelişkili ve çatışmalı durumlar yaygındır. Küreselci reform tortularının temizlenmesi ve kamu yönetiminin küreselcilik sonrası dünyanın yeni koşulları da göz önünde bulundurularak derlenip toplanması gerekir.

Anahtar Sözcükler: Yapısal uyarılma, Düzenleyici reform, Kalkınma ajansları, Kamu-özel işbirliği, Egemen devlet.

Aftermath of the Globalist Reforms

Abstract

Globalist managerial/administrative reforms in the World and Türkiye were carried out under the name of ‘structural adjustment’ between 1980 and 1995 and ‘regulatory reforms’ between 1995 and 2010 years. This reform process has collapsed since 2008. In Türkiye globalist reforms have achieved their purpose in privatization policy. But the reforms have failed to exert any influence on the phenomenon of sovereign state. Since 2010, some globalist rules have been eliminated, while the functions of some institutions established by them have been changed. However, comprehensive new reforms in accordance with the understanding of the sovereign state have not yet emerged. For this reason, contradictory and conflicting situations are common in the structure and mentality of public administration. The remnants of globalist reform must be cleaned up and public administration must be compiled and collected, taking into account the new conditions of the post-globalism world.

Keywords: Structural adjustment, Regulatory reform, Development agency, Public-private partnership, Sovereign state.

* Makale geliş tarihi: 17.05.2021
Makale kabul tarihi: 02.06.2021
Erken görünüm tarihi: 11.06.2021

Küreselci Reformların Sonrası

Giriş

Küreselci yönetim reformları, hem dünyada hem Türkiye’de 1980 yılında başlamış bir süreçtir. Reformlara sahiplerince verilen ad (structural adjustment reforms) ‘yapısal uyarılama reformları’dır. Reform sürecinin kapsama alanı, 1989 yılında dünya sosyalist sisteminin tümüyle dağılmasından itibaren, sözcüğün gerçek anlamıyla, batısı doğusu ya da kuzeyi güneyi ile tüm dünya olmuştur. Ve yine tüm dünya için [küreselleşme değil], küreselci reform süreci 2008 yılında sona ermiştir.¹

Küreselci reformların kabaca on beşer yıllık üç alt döneme ayrılması mümkündür.

İlk dönem, tek tek ülkeler için 1980’de ‘dışa dönük kalkınma’ adı verilen politikayla başlayan özelleştirme ve kamu yönetimini piyasalaştırma uygulamalarıyla karakterizedir. Bu, kamu yönetiminde kamu işletmeciliği (public management) ve yeni kamu işletmeciliği (new public management) yaklaşımlarının yayıldığı zaman dilimidir.² İkinci dönem, 1995 yılında küreselci reformları zirvesine taşıyan çok-terafli serbest ticaret müzakerelerinin başlamasıyla birlikte açılmıştır. Bu zaman diliminin baskın yaklaşımı devlet otoritesinin piyasa kuruluşlarıyla paylaşılmasını öngören yönetim (governance) görüşü olmuştur.³ Üçüncü dönem ise, asıl olarak çok-terafli ticaret müzakerelerinin askıya alındığı 2008’den başlayarak, 2010 yılından günümüze

1 1980-1995 Asya Kaplanları devri 1997 yılında Asya Krizi ile bitmiş, Güney Kore ‘IMF İntiharları’ diye anılan can götüren protestolarla mühürlenmiştir. 1999’da Asya ve Afrika’da açlık ve tüberkülozun yaygınlaştığı doğrulanmıştır. Aynı yıl IMF yapısal reformları da ‘yoksulluğu azaltma ve büyüme yaklaşımı’na geçtiğini, Dünya Bankası bundan böyle ‘kalkınma politikası kredileri’ ile ülkelere özgü çalışacağını ilan etmiştir. On yıl içinde 2008 Amerikan Krizi yaşanmış, Dünya Hükümeti olmaya aday 1995 doğumlu DTÖ aynı yıl askıya alınmıştır. Çok-terafli serbest ticaret düzeni, yerini başta ABD-AB olmak üzere ikili ticaret anlaşmaları devrine bırakmıştır.

2 1980 – 1995 diliminde yapısal reformları, bir önceki 1945-1980 idari reformlar dönemiyle birlikte, şu kitabımda incelemiştım: (Güler, 2016).

3 1995-2010 yılları arasındaki ikinci dönem, gelişmelerin içinde eş-zamanlı kaleme alınan yazıların toplandığı şu kitaptadır: (Güler, 2005). Ayrıca sonraki yıllarda günlük yazıların topluca yer aldığı (Güler, 2015).

kadar devam eden dağılma sürecidir. Bu dönemde, önceki yaklaşımların sahibi olan çevrelerde de eleştirildiği ve reddedildiği görülmekte, ancak yerlerine başka bir kavram dizisi de yerleştirilememiş bulunmaktadır.

Günümüzde küreselci reformlar düşmüştür. Çok-terafli serbest ticaret müzakerelerinin yöneticisi Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organisation) başkanının 25. kuruluş yıldönümü nedeniyle 2020 yılında “DTÖ koridorlarındaki sessiz dinamizm”den söz etmesi (World Trade Organisation, 2021), durumun iyi bir özetidir. Küreselciliğin asıl sahipleri olan ulus-üstü şirketler gururlu iktidarlarını yitirmiş ve sessizleşmişlerdir. Ama ortadan kalkmış değillerdir; belli ki başkan bunların süren varlıklarından umut beslemektedir. Ne var ki, küreselci reformların yok etmek için üstlerine yürüdüğü egemen-devletler de geri gelmişlerdir. Üstelik şimdiki devletler düzeninde, önceden dünya hegemonu olan ABD ve AB merkezleri tek kutup olmaktan çıkmış ve Avrasya’dan yeni merkezler doğmuştur. Ulus-üstü küresel tekeller, kendi küreselci yeni dünyalarında değil, yine devletli bir dünyada yeniden mevzilenmektedirler. Küreselciliğin ‘tek-dünya devleti’ tasarımı ve dolayısıyla küreselci reformlar iptal edilmiştir.

Herhangi bir ulus-ötesi şirketin değil, egemen-devletlerden biri olarak Türkiye’nin unsurları olduğumuza göre, içinde bulunduğumuz dönemi kendi konumumuzdan net biçimde anlamak zorundayız. Devrini kapatmış küreselci yönetim reformları, Türkiye’de nelerdi? Yönetim sistemimiz üzerinde ne tür etkiler yarattı? Bu reformlarla yaratılan kurumlar, küreselci çöküşle karakterize olan son on yılda ne oldular? Bugün sahip olduğumuz yönetim sistemi, uluslararası yeni-denge mücadelesinin gereklerini karşılayabilir mi? Geleceğe dönük olarak ne yapmamız gerekir? Bu yazı, bu sorulara giriş olmak üzere, küreselci yönetim reformlarının genel serüvenine ve şimdi sahip olduğumuz kamu yönetiminin durumuna bakmaktadır.

1. Küreselci Yönetim Reformları Tasarımı Neydi?

Küreselci reformlar egemen devletlere ulus-üstü şirketler ve uluslararası örgütler eliyle yön veren yönetsel reformlardır. Başlaması Birleşmiş Milletlerin çeşitli birimlerinin yanısıra bunun bağlı kuruluşları olan IMF standby anlaşmaları ve Dünya Bankası politika kredileri eliyle olmuştur. Onbeş yılsonunda 1995’te Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organisation -WTO) kurulmuş, yalnızca mallar değil aynı zamanda tüm kamu hizmetleri ile fikri hakları da içine alan çok-terafli serbest ticaret müzakereleri temelinde yükselmiştir. Reformculuğun sona erişini, lokomotif işlevi gören DTÖ’nün 2008’de müzakereleri askıya almak zorunda kalması işaretler. 2016 yılında İngiltere’nin AB’den çıkış referandumu ve sonunda gerçekleşen Brexit, ABD’de aynı yıl yapılan seçimlerde anti-

küreselci Trump'ın hükümete gelişi, 2008'in sıradan bir duraklama olmadığını göstermiştir.

Küreselci reformlar tasarımına göre Birleşmiş Milletler (BM) potansiyel dünya parlamentosu, Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) dünya hükümeti, uzun zamandır var olup alanını genişleten uluslararası tahkim kuruluşlarıyla insan hakları mahkemeleri dünya yargısının temelleri olacaktır. Dünya güvenlik örgütlenmesi için elde NATO hazır; zaten reform süreci boyunca Irak işgalinde görüldüğü gibi 'yeni merkez', egemenliklerinin bu tip askeri uygulamaları için ahlaki temelleri bile atmışlardı: Dünya barışı için, diktatörlüğe karşı demokrasi için, ulusal ihlallere karşı insan hakları için, vb. amaçlar için iş görüyorlardı. Irak işgalcilerinden İngiltere Başbakanı Tony Blair (2004: 276) *"biz, uluslararası toplum, kendi ulusal çıkarları tehdit edildiğinde değil, asıl herhangi bir uzak ülkede yaşayan rejimin kötü doğası nedeniyle de küresel müdahale hakkına sahibiz"* gibi ilahî-ahlâkî gerekçeler icad ettiklerini ilan etmişti.

Küreselci yönetim reformları, yaratıcı yıkım olacaktır.

Yaratıcı kısım tasarımın kendisidir. Küresel düzeyde mal, hizmet, fikir hakları ticaretinde küresel kural ve yaptırımlar getiren GATT⁴, GATS⁵, TRIP's⁶ gibi çok-taraflı serbest ticaret anlaşmalarıyla iktisadi, BM ve DTÖ gibi aktörlerle siyasal sistem kuruluyordu. Ülkeler yeni sisteme yapısal olarak reform kredileriyle uyarlanıyor ve Venedik Komisyonu çalışmalarında görüldüğü gibi, tek tek ülkelere bir merkezden anayasalar hazırlanıyordu. Yıkıcı kısım ise doğrudan egemen devletler ile ilgiliydi. Küreselci reformlar deyimi de asıl bu kısım ile ilgilidir. İnsanları ulus olarak birleştirmiş bulunan egemen devletler dünya toprağını parsellemiş engeller olarak belirlenmişti. Yaratıcı yıkımın yıkım kısmı, sayısı 200'ün üzerinde olan ulus- devlet formlarının ortadan kaldırılması işi diye özetlenebilir.

Buna göre ilk olarak ulus-devletler egemenliklerinin bir bölümünü, yukarıya ve bir bölümünü aşağıya doğru terk edeceklerdi. Yukarıya doğru terk,

4 GATT -General Agreement on Tariffs and Trade, sınai ve tarımsal mal ticaretine ilişkin anlaşmadır.

5 GATS -General Agreement on Trade in Services, kamu hizmetlerinin küresel piyasa hizmeti haline getirilmesini amaçlayan çok-taraflı ticaret anlaşmasıdır. Elektrik, bankacılık, mühendislik, eğitim, sağlık, vb. tüm sosyoekonomik hizmet alanlarında özelleştirme ve piyasalaştırma zorlaması yapma özelliğine sahiptir.

6 TRIP's -Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, fikri mülkiyet hakları kapsamında yazı, müzik, bilgisayar programları gibi sanatsal ve düşünsel ürünler ile sanayide yenilik – inovasyon, teknoloji ürünleri ve transferiyle ilgili telif, patent, coğrafi işaretler, marka koruma, kullanım ve ticaretine ilişkin anlaşmadır.

egemenlik hakkından ‘uluslararası hukuk’ ve ‘uluslararası kuruluşlar’ lehine vazgeçmeydi; her vazgeçiş ülkelerin çağı yakalayarak ‘dünyayla bütünleşme’ sini sağlayacaktı. Açık sistemler iyi, öbürü ‘içe kapanma’ olacağı için kötüydü. Aşağıya doğru terk ise yetkilerin merkezden bölgesel – yerel yönetim birimleri bırakılması demektir. Avrupa Birliği buna Katolik Kilisesi’nin 1896 yeni düzen (nova rerum) bildirgesine dayanarak ‘subsidiarite’ demişti (Canatan, 2001). Aşağı doğru yetki salımı ‘demokratikleşme’ idealine doğru açılmaktı. Merkeziyetçilik kötü, yerelcilik iyiydi.

İkinci olarak egemen devletler kendilerini küçülteceklerdi. Bunun için devlet ‘kürek çekmek’ten vazgeçecekti.⁷ Devletin mal üretim ve ticaretindeki kürekleri kamu iktisadi teşebbüsleri (KİT) idi; KİT’ler özelleştirilecekti. Alıcıların yerli ya da yabancı olmaları fark etmeksizin, dünyayla bütünleşmenin gereği olarak, yerli şirketlerle yabancı şirketlere eşit muamele gösterilecekti. Özelleştirme bir yarışa döndü. Geç kalan treni kaçırıyor, özelleştirmeden uzak duran trenin altında kalıyordu.⁸

Üçüncü olarak, küçülmüş devletin kendisi piyasa esaslarına göre yönetilecekti; buna kısaca kamu yönetiminin piyasalaştırılması diyebiliriz. Burada bir hayli uzun olan operasyon listesinde öne çıkanlar (1) kamu hizmetlerini fiyatlandırma, bunun için bütçe sistemi yerine doğrudan kamu kurumları tarafından kurulan fon, döner sermaye, vakıf, dernek eliyle iş görme, (2) mali yönetim başta olmak üzere bakanlık sisteminde Hazine, Gelir İdaresi Başkanlığı gibi kritik anahizmet birimlerini bakanlık dışına çıkarma, (3) ‘işlem maliyetleri teorisi’ gereğince kamu hizmetlerinde taşeronlaştırma, (4) personel yönetimi anlayışı yerine insan kaynakları yönetimi anlayışına geçişle memuriyet sistemini sözleşmeli ve geçici işçi sistemiyle değiştirme, buna uygun olarak sicil sistemi yerine performans sistemi, üst kademe yöneticiliklere kamu yönetimi dışından atama, (5) teftiş kurullarını kaldırıp kamu kurumlarını bağımsız küresel denetim şirketlerinin denetimine açma, (6) idari yargılı ayrı yargı sistemi yerine devletin de adli yargı alanı içine alınması yönünde denemeler...

Bunlar, küreselci reformların var olan yapıyı çözmeye yönelik birinci dönem işlemleriydi. 1995 yılından itibaren, elbette çözme işlemleri yine sürdürülürken, yeni-tip yönetimin kuruluş adımları atılmaya başlanmıştı. Bunlar genel olarak ‘düzenleyici reformlar’ adını almıştır. İlk dönem işlemleri asıl

7 *Kürek çekmek değil dümen tutmak* deyimini, 1992 yılında ABD’de Clinton-AlGore ikilisinin himayesinde yeni-tip piyasacı devleti betimlerken dile getirilen deyim idi ve şu kitapta işlenmişti: (Osborne ve Gaebler, 1993)

8 *Treni kaçırmak* deyimini, karar vermekte gecikmek anlamına gelir. Bu gecikmenin sonuçları, en başından kabul edilir ki, berbatır. Bu deyim, yapısal reformların devletleri neden acele ettiklerini düşünmekten alıkoyarak panik halinde aceleyle harekete sürükleyen bir düstur olmuştur.

olarak IMF-Dünya Bankası eliyle yürürken, ikinci dönemde bu iki kuruluşu OECD ve AB eklenmiştir. Türkiye açısından ikinci dönemin aktörleriyle politika belgeleri tek tek bellidir:

- (1) Dünya Bankası: 1995 Kamu Mali Yönetimi Projesi Kredisi ve 2001 ve 2002 Program Amaçlı Mali Yönetim ve Kamu Yönetimi Yapısal Uyarlama Kredisi (PFPSAL) eliyle,
- (2) IMF: 1999 ve 2002 ‘stand by’ anlaşmalarıyla,
- (3) OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı): 1997 tarihli Düzenlemelerde Reform Raporu’nun 2001’de başbakanlık tarafından kabul edilmesiyle,
- (4) AB: özellikle 2003 Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi’yle yerlerini almışlardır.

Küreselci reformların çöküşüne dünyada DTÖ’nün müzakereleri askıya alması işaret ediyorsa, Türkiye’de bu işaret aynı yıl IMF ile borç ilişkisine son verilmesidir. Türkiye’de IMF 2008’den beri devre dışıdır. 2010’dan itibaren de AB etkisi hızla yavaşlamış ve bu merkezden gelen reform baskısı gücünü büyük ölçüde yitirmiştir.⁹ Son dönemde küreselci aktörlerden yalnızca ikisi hareket halindedir. Marshall Yardımları zamanı kalıntısı 1961 doğumlu OECD, geleneksel konumundan yararlanarak çeşitli kurumlar arası ilişkilerle bağları korumaktadır.¹⁰ Dünya Bankası ise 1980’e kadar sahip olduğu kalkınma dostu

9 AB 1999’da açtığı aday üyelik yolunda müzakereler süreciyle etkisini derinleştirmiş, ancak 2010’dan başlayarak süreç durgunlaşmış ve 2016’da Avrupa Parlamentosu’nun müzakereleri dondurma kararına varmıştır. (Avrupa Birliği Başkanlığı, 2020).

10 Dışişleri Bakanlığının OECD tanımlaması gerçekten çok doyurucudur: “OECD’nin, IMF, Dünya Bankası veya DTÖ benzeri kuruluşlarda olduğu üzere, uluslararası mali işbirliğinin sağlanması, kredi veya diğer mali destek sağlanmasına imkan verecek kaynakları temin etmesi veya ticaretin çok taraflı müzakereler kapsamında serbestleştirilmesi olarak tanımlanabilecek özel bir görevi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, OECD’yi, dünya ekonomisinin yönetimine alt yapı oluşturan, küresel bağlamda önem kazanmakta olan konuları analitik düzeyde inceleyen temel ve öncü kuruluşlardan biri olarak nitelemek mümkündür. OECD esas itibarıyla, ekonomik konularda uzmanlaşmış hükümetlerarası bir istişare kuruluşu görünümündedir. Üye ülkeler tarafından gündemine getirilen veya dünya ekonomisindeki gelişmeler nedeniyle güncel hale gelen konularda, ekonomik hayatın çeşitli boyutlarında, yaptığı analitik incelemelerin sonuçları doğrultusunda üye ülkelere tavsiyelerde bulunmaktadır. “Soft law” şeklinde nitelendirilebilecek bu tavsiye, öneri ve iyi davranış kuralları (best practices), Sekretarya ve üye ülkelerin resmi temsilcileri olan uzmanlar arasında görüşülerek sonuçlandırılmaktadır.

suretine daha yakın bir ifadeyle, 2010’da geçtiği ‘kalkınma politikası kredisi’ (DPL) sistemiyle iş görmeyi sürdürmektedir.¹¹

Küresel uyarlama politikaları, 2010’lu yıllardan beri, reformcu merkezlerin düşük profilli varlıklarına ek olarak, ardçı ve artık yerleştirilmiş etkiler denebilecek bir görüntüye sahiptir. Son sistematik etki, Kasım 2014 tarihli “25 Dönüşüm Programı” ve bu iskelete dayandırıldığı için onun uzantısı olarak 2014-2018 Onuncu Kalkınma Planı olmuştur.

2. Dört Boyutta Reform Uygulamaları

Küreselci reformların gerçekleşme durumunu dört boyutta değerlendirebiliriz.

2.1. Egemenlik Devri

Küreselci reformların öyküsü 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlamıştır. Aynı yıl içinde 12 Eylül’de yapılan askeri darbe, darbe konseyinin cumhurbaşkanlığı konseyi olarak korunduğu 1989 yılına kadar varlığını sürdürmüştü. Bu zaman dilimi karakteristiktir. 1984’te tohum, gübre, ilaç gibi girdilerde serbestleştirmeler, 1985’te özellikle enerjide fiyatlandırma, 1986’dan itibaren satışlar yoluyla özelleştirmeler başlamıştır. 1989 yılı 32 sayılı kararın yılıdır. Parçalı serbestleştirmeler, askeri konseyin giderayak, devletin parası üzerindeki egemenliğinden vazgeçmesi anlamına gelen kararın alınmasını sağlamasıyla ilk evreyi tamamlamıştır. Kenan Evren ve Turgut Özal imzalı 32 sayılı Türk Parası

OECD’nin üye ülkeler hakkında genel veya tematik bazda periyodik olarak hazırladığı raporlar “peer review” niteliğinde olmaktadır. “Peer Review”ın amacı, o ülke ekonomisinin veya belli bir alanda ülkenin içinde bulunduğu şartların objektif resminin çekilmesi ve çözümlerin gösterilmesidir. Raporlar ve öneriler tavsiye niteliğini taşısa da özellikle hazırlanışında izlenen yöntem ve önerilerin uygulanması gerektiği düşüncesinden hareketle, İngiliz demokrasisinin gelişim sürecinde Lordlar Kamarasının bazı önlemler için uygulaya geldiği “peer pressure” (ortak baskı) kavramından esinlenerek, “peer review” adı verilmektedir” (Dışişleri Bakanlığı, 2011). Ayrıca bkz: (Zengin, 2005).

11 Dünya Bankası günümüzde “*hukukun üstünlüğü: piyasa ekonomisinin yasal kurumları*” üzerine odaklandığını ilan etmekte, yatırım ortamı/iş iklimi, dış ticaret, enerji sektörü, kadın istihdamı konularını öne çıkarmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde özel sektörün büyümesini teşvik etmek amacıyla çalışan IFC -International Finance Corporation- ve gelişmekte olan ülkelere yabancı yatırımlara sigorta olan MIGA -Multilateral Investment Guarantee Agency (Çok- Taraflı Yatırım Garanti Ajansı) parçalarıyla birlikte çalışmaktadır.

Kıymetini Koruma Kararı (1989) ile tüm para, döviz, kıymetli taşlar, her türlü taşınır ve taşınmaz mal ve sermaye hareketlerinde devlet kontrolü kaldırılmıştır. Sonraki yıllarda atılan her adım, bu kararlar sağlanan serbestiyet ortamında atılmıştır.

Egemenliği kendi dışında bir üst makama devretmenin temsilcisi, Anayasa'nın 90. Maddesine 2004 yılında yapılan bir eklemedir.¹² Bu eklemeye uluslararası anlaşmaların "hukuki statüsü açıklığa kavuşturulmuş"tur. Uluslararası anlaşmalar ile ulusal kanun hükümleri çatışır, anlaşmalar esas alınacaktır.

Anayasa'ya 2004 yılında yapılan başka bir ek de ilginçtir. Türkiye üye ve taraf olmadığı halde, Anayasa 38. Maddenin son paragrafında "Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere vatandaş..." gibi bir ekleme yapılarak, henüz 2002'de kurulmuş olan bu kuruma anayasal tanınma sağlanmıştır.

Egemenlik haklarını kendi dışına devretme süreci, 1999'da AB'nin Türkiye'yi aday ülke saymasıyla birlikte sonuncu devir dairesini yaşamıştır. AB'nin 'ev ödevleri'ni kanun tasarısı yapıp TBMM eliyle kanunlaştırma anlamına gelen 8 uyum paketiyle 53 yasanın 218 maddesinde değişiklik yapılmıştır (bkz: AB Genel Sekreterliği, 2007). Ek olarak 2001 ve 2004 anayasa değişiklik paketleriyle de anayasanın üçte biri değiştirilmiştir. Madde 90 ve 38'de yukarıda söz edilen değişiklikler bu kanalla gerçekleştirilmiştir.

Günümüzde egemenliğin ülke dışına aktarımına ilişkin olarak alınmış anayasal ve yasal tüm düzenlemeler yerinde durmaktadır. İlerletilememiş, ama ortadan da kaldırılmamıştır.

2.2. Yerelleştirme

Yapısal uyarılama reformlarının egemen üniter devlet iktidarını alt yönetsel parçalara yetki devri yoluyla gevşetme stratejisi, bir yandan Yerel Gündem 21 gibi UNDP projeleriyle, bir yandan da AB subsidiarite zihniyetine uygun anayasal ve yasal değişiklikler baskısıyla yürütülmüştür.

UNDP'nin 2015 yılında kapattığı bu 15 yıllık projeden geriye, bugün Türkiye genelinde birliklerini de kurmuş olan kent konseyleri kalmıştır. Kent konseyleri yerli dinamizma içinde hareketliliklerini sürdürmektedirler. AB'nin

12 Anayasa madde 90/son paragraf: "Usulüne göre yürürlüğe konulmuş Milletlerarası Andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7/5/2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır."

kritik hedefi anayasa değişikliği olan *subsidiarite* baskısı, asıl hedefi olan noktaya, yani Anayasa'nın idarenin bütünlüğü ilkesini içeren 123 ve mahalli idareleri 'özerklik' değil 'idari vesayet'e göre tanımlayan 127. maddelerini değiştirmeye varamamıştır.

Bu baskıdan geriye kalan iki müdahale vardır. Bunlardan biri, 2005 tarihli belediye yasalarında ve il özel idaresi yasasındaki 3. maddelere yerleştirilen, bu kurumların 'idari ve mali özerkliğe sahip' oldukları ifadesidir. Türkiye'de yerel yönetimlerin statüsü, geleneksel ve anayasal olarak, sahip oldukları hakların sınırları bakımından, idari vesayet ilkesiyle tanımlanır. 2005 değişikliğindeki yaklaşım ise yerel yönetim haklarını sınırları bakımından değil kendinde olduğu varsayılan özü, özerkliği bakımından tanımlamıştır. Tasarım, 'öz'ü sınırlandıran ilke olarak idari vesayet ilkesinin de ortadan kaldırılmasıdır; bu adım atılamamıştır. İkincisi, önce 2003 yılında Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı'nda bir madde olarak, sonra bu tasarı yasalaşamayınca kendi başına kanun konusu yapılarak kurulan 'bölgesel kalkınma ajansları'dır. AB için ajanslar, istatistik bölgesi NUTS2 düzeyinin yönetimleri olarak yaratılmış, bölgesel düzeyde genel yetkili idarelere [yerel yönetim türüne] dönüştürülmesi umudu beslenmiştir.¹³ Sonuç ise örneğin İngiltere'de ajansların tümünden ortadan kaldırılması olmuşken, Türkiye'de bölgesel-genel-yetkili olmak bir yana yalnızca proje-esaslı-teknik kuruluşlar düzeyinde kavrulup kalması olmuştur. Bunlar şimdi Sanayi Bakanlığının bir genel müdürlüğüne bağlı olarak, genellikle AB kaynaklı projeleri yürüten birimler olarak çalışmaktadır.

Yerelleşmede tasarımın asıl hedefi, *desantralizasyon* -yerelleşme olmaktan çok *rekompozisyon* -devleti yeniden yapılandırmaydı. Somut olarak yapılacak olan işlem, merkezi yönetimin görevlerini sayıp sınırlandırmak ve yerel yönetimleri genel yetkili kılmak idi. Kamu Yönetimi Temel Kanunu Tasarısı 2003 yılında bu amaçla hazırlanmış, metin yasalaşamayınca, yerel yönetimleri genel yetkili kılacak olan 'çerçeve kanun' girişimleri de sonuçsuz kalmıştır. Süreç tek tek yetkilerin yerele bırakılması, kimi zaman da yine tek tek merkeze çekilmesi uygulamalarından ibaret kalmıştır (Çiner, 2017: 27-52).¹⁴ Başka bir deyişle yapısal uyarılama reformları devleti yeniden yapılandırmaya varacak *rekompozisyon* hedefine ulaşmayı başaramamıştır.

13 İngiltere ve Türkiye'deki gelişmelerin incelemesi için bkz: (Karasu, 2015). Ajansların kuruluş döneminde yapılan ve çeşitli uyarılarda bulunan bir inceleme: (der: Turan, 2005).

14 Bu makalede kullanılan 'rekompozisyon' terimi, yönetim bilimi terminolojisine yerleşmemiş ve Türkçe alanyazında ilk olarak Çiner'in bu yazısında gündeme getirilmiştir. Bu terimin anlamı Türkçe alanyazında 'devleti yeniden yapılandırmak' deyişle dile getirilmektedir.

2.3. Özelleştirme

Devletin mal üretici küreklerini kıran özelleştirme sonunda, 1986'dan bugüne yem, süt, tütün, şeker sanayisi gibi tarımsal işletmeler, Sümerbank, elektrik üretim tesisleri gibi 350 civarında kuruluş, varlık satışı ya da işletme hakkı devriyle elden çıkarılmıştır. Çimento, yem, otomobil, telekomünikasyon, demir-çelik, kimya gibi çeşitli sektörlerden 370 kuruluşun sermayesindeki kamu payları blok olarak ya da IMKB'de yerli ve yabancı şirketlere satılmıştır. Bu kuruluşların 700 civarındaki taşınmazı hazineye, belediyelere, başka kamu kurumlarına devredilmiştir (Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, 2020). Günümüzde devlet, zaten hiçbir zaman tekel olarak iş görmediği sanayi ve tarım sektörlerinde “mal üreticisi” kimliğine sahip olmaktan tümüyle çıkmış durumdadır. Günümüzde tüm kamu işletmeleri, bir bilgisayar ekranına sığacak kadardır¹⁵ ve bu kuruluşlara küreselci bakış sürmektedir.¹⁶

Tablo 1: Sektörel KOİ Projeleri Sayısı <https://koi.sbb.gov.tr/>

SEKTÖR	251
Karayolu	42
Havaalanı	18
Yat Limanı ve Turizm Tesisi	18
Demiryolu	1
Kültür ve Turizm Tesisi	1
Gümrük Tesisi	23
Endüstriyel Tesisi	2
Sağlık Tesisi	18
Enerji	97
Liman	23
Madencilik	8
Katı Atık	2

Özelleştirmede, 1986'dan başlayarak yavaş ilerleyen, ancak son yıllarda dikkat çekici biçimde birinci sıraya yerleşen özelleştirme türü, Osmanlı döneminden *imtiyaz* diye bilinen *kamu-özel-işbirliği (KOİ)* sistemidir. 1986'dan

15 Günümüzde mevcut kuruluşlar listesine, Hazine ve Maliye Bakanlığı'na ait internet sayfalarından ulaşılabilir: bkz: (Hazine ve Maliye Bakanlığı, 2020).

16 On Birinci Plan, kamu iktisadi teşebbüslerine ilişkin küreselci bakışın aynen korunduğunu göstermektedir. Bkz: (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019: 52-54).

bu yana ulaştırmada yap-işlet-devret, elektrikte yap-işlet, sağlık sektöründe yap-kirala-devret yöntemleriyle yürütölen imtiyaz sistemi, 10 yıldan 49 yıla kadar değişen sürelerle kurulmuştur (Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2018). Bu imtiyazlar, Dünya Bankasının özel sektörü finanse eden IFC ve borçları sigortalayan MIGA kuruluşları tarafından desteklenmektedir. Bunlar hem uluslararası kredi piyasalarından hem de tahvil ihracıyla sermaye piyasalarından finansman sağlamamanın aracı olarak, yabancı sermayeyle buluşma işlevi görmektedir. Toplam sözleşme bedelinin 140 milyar doları bulduğu belirtilen KOİ sisteminin genel kurallarını düzenleyen bir mevzuat olmadığı halde, Onuncu Plan'da KOİ sisteminin kentsel altyapı ve daha küçük ölçekli yatırımlar için de geçerli kılınmasının hedeflendiği görülür. Buna göre, küreselci reformların özelleştirme politikasında bir tür faz değişikliği yaşandığını söyleyebiliriz. Bu modelin, yalnızca geçmişteki Osmanlı imtiyazlar deneyimi nedeniyle değil, yakın gelecekte büyük ölçekli hizmet yatırımlarından kentsel ve küçük ölçekli hizmet görmeye doğru genişletilecek olması, üzerinde önemle durulmasını gerektirir. İlk olarak İngiltere'de başlayan ve gizli-borçlanma, kamu hizmetlerinin sürdürülemezliği, adil hizmet ilkesine aykırılık bakımından eleştirilerek uygulamasına son verilen bu modelin başarısız olduğuna ilişkin çok sayıda örnek varken Türkiye'de daha da yaygınlaştırılmasına niyet edildiğini görmek rahatsız edicidir.¹⁷

Devletin "hizmet sunucu" kimliğiyle gördüğu işlere gelince, bunların bazılarında devlet tekeli bazılarında devlet ağırlığı vardı. Örneğin haber hizmetinde TRT, haberleşme hizmetinde PTT, yerel altyapı yatırımcılığında İller Bankası devlet tekeli olarak iş görürken, bu ve benzeri kuruluşların tekelci üstünlüklerine son verilmiştir. Çok televizyon-radyolu habercilikte ve çok telefon hatlı ve kargo şirketli haberleşme alanında devlet şimdi yalnızca "düzenleme" yapmaktadır. Haberde 1994 yılından beri RTÜK, haberleşmede 2000 yılından beri Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu vardır. Enerji yönetiminde devlet tekeli 1985'te başlayan yapısal reformlar sonunda ortadan kaldırılmış, devletin "düzenleyici" olduğu alan olarak 2001 yılında EPDK yönetimine verilmiştir. Bankacılık alanında piyasalara açılma 1999'da (tam haliyle 2005'te) BDDK'nın kuruluşuyla sonuçlanmıştır. Bağımsız idari kurul, düzenleyici kurul, üstkurul gibi farklı adlarla anılan bu kuruluşlar, yaratılmak istenen yeni-tip devletin örgütleridir (Bayramoğlu, 2005).

Eğitim ve sağlık gibi temel kamu hizmeti alanları ise, önceden de özel sektöre açık ama neredeyse tümüyle devletin etkinlik alanlarıydı. Eğitimde

17 Dünyada bu yöntemi uygulayanları uyarmak amacıyla çok değerli İngiliz uygulamasını değerlendiren şu yazı, ülke parlamentosundaki görüşmeler ve Sayıştay raporlarına da dayanarak sistemi bilgiler aktarmaktadır: (Jubilee Debt Campaign, 2017).

piyasanın dershanecilikle başlayan genişlemesi, tüm örgün eğitim kademelerinin şirket ve vakıflara açılmasıyla gerçekleşti. Bu alanda devlet yine en büyük hizmet sunucusu olmakla birlikte aynı zamanda ‘düzenleyen ve denetleyen’ bir kimliğe bürünmüştür. 2002’de okulların (42 bin okulun 1250’si) %3’ü, 2012’de (60 bin okulun 4,3 bini) yüzde 7’si, 2020 yılında (70 bin okulun 14 bini) yüzde 20’si özel okullardan oluşmuştur. Öğrencilerin 2002’de %1,7’si özel okuldaki 2012’de %4’ü, 2020’de %9’u özel okullarda öğrenim görmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı, 2020). Sağlık sektöründe hastanelerin 2002’de yüzde 23’ü özel iken (1156 hastaneden 271’i), 2019 yılında %38’i özel hastanedir (575/1538) (Sağlık Bakanlığı, 2021: 113 vd.). Özel yatak sayısı %10’dan %20’ye çıkmış bulunmaktadır. Karakollar özelleştirilmediyse de, 1980’den itibaren yaygınlaşan özel güvenlikçilik 2004 yılında yasalaştırılmış, günümüzde şirket sayısı 2000’e yaklaşmış (1879 şirket) ve özel güvenlikçiler 283 bin kişiyle Emniyet Genel Müdürlüğünde emniyet hizmetleri sınıfından olan 307 bin kamu görevlisi sayısına yaklaşmıştır.

Kısaca söylersek, özelleştirme, iktisadi alanda tasfiye olarak gözle görülür biçimde hedefine doğru ilerlemiştir. Günümüzde kamu görevlerini imtiyaza verme yoluyla sürdürülmeye devam edilmektedir. Toplumsal hizmet olarak adlandırdığımız eğitim, sağlık, güvenlik gibi alanlarda kamu hizmeti ve işleyişi, büyük ölçüde ağırlığını korumaktadır. Devletin ‘rekompozisyonu’ hedefi gereğince doğan düzenleyici kurullar sistemi ise, siyasal iktidardan bağımsız ve ilgili sektörün uluslararası kuruluna bağlı olacak şekilde tasarlanmışken, bunların 2011’de bakanlıkların denetimine alınmasıyla başarılı biçimde engellenmiştir (bkz: 649 sayılı Avrupa Birliği Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK ile Bazı KHK’lerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, 17.08.2011: Madde: 45).¹⁸ Düzenleyici kurullar giderek bakanlık-bağlı bir konuma doğru çekilmişlerdir.

2.4. Piyasalaştırma

Özelleştirmelerden ve alanı özel sektörle paylaşmalardan geriye kalan kamu yönetimi, devlet hizmeti esaslarına değil, piyasa işi esaslarına göre çalışma hedefi doğrultusunda çok yönlü müdahalelere uğramıştır.

18 Düzenleme, 3046 sayılı yasanın 19/A maddesine eklenmiştir: “Bakan bağlı, ilgili, ilişkili kuruluşların (5018 sayılı kanuna ekli (III) sayılı cetvelde yer alan kurumlar dahil) her türlü faaliyet ve işlemlerini denetlemeye yetkilidir”. Toplam 47 maddelik 3046’nın 2018’de dördü dışında tüm maddeleri yürürlükten kalkmıştır. Bu düzenlemeyi getiren 19/A yürürlükte bırakılmıştır.

Bunların başında tüm hizmetleri belli bir fiyatla satma heyecanı gelir. Daha 1981 yılında su faturalarının, maliyet artı önce en çok sonra en az yüzde 10 kârla düzenlenmesinden başlayarak, bir ara Resmi Gazete'yi bile parayla satmaya girişecek kadar yaygınlaşan bu ilke, üniversitelerde harç, diğer okullarda karne parası, temizlik parası diye salmalara,¹⁹ kamu kurumlarının döner sermaye ya da vakıf-dernek kurarak hizmetleri paralandıran çok yaratıcı ve elbette tartışmalı uygulamalar doğmasına yol açmıştır. İlk sırada sağlık ve ikinci sırada eğitim alanında 29 ayrı kurumda 3 bine yakın döner sermaye işletmesi ortaya çıkmış, bunlar 250 bine yakın personel istihdamı ve 2013 yılında gayri safi yurt içi hasılanın %2'si kadar kaynak kullanan piyasa aktörleri haline gelmişlerdir.²⁰

Ancak hemen belirtmek gerekir ki, kamu hizmetlerini fiyatlandırmak ve bunları birer piyasa malı haline getirmek, ilginç sonuçlar yaratmıştır. Bunlar kamu hizmetlerini fiyatlandırmanın araçları olarak düşünülürken, pek de beklenmeyen bir sonuç yaratmışlar ve piyasada özel sermaye şirketlerinin alanını daraltan güçlü girişimcilere dönüşmüşlerdir. Bu yüzden 2013 yılında zamanın Maliye Bakanı döner sermayeleri denetim altına almak gereğinden söz ederken, belediye şirketlerinin kuruluşuna katı kurallar getirilmeye başlanmıştır. Söz konusu yapıların fiyatlandırma, ihale, piyasa istihdamı, vb yollarla kamu kurumlarını piyasalaştırmaya hizmet etmeleri beklenirken, uygulamada bunların kamu kurumlarının oyun alanlarını genişlettiğine, korunmak ve beslenmek istenen piyasa şirketlerinin baş edilemez rakipleri haline geldiğine tanık olunmuştur. Öte yandan iş güvencesi arayan taşeron işçileri de taşeron şirketler yerine belediyenin şirketinde çalışmayı özleyince, belediye şirketleri piyasanın uzantısı değil kamunun uzantısı olarak öne çıkmaya başlamıştır. Döner sermaye ve kamu şirketleri, kamu yönetim bilimciler için çok yönlü birer laboratuvar olarak incelenmeyi hak ederler.

Piyasalaştırmanın ikinci müdahale alanı kamu personel rejimini dönüştürme girişimi olmuştur.²¹ Bürokraside içeriden yükseltme yerine üst yöneticilikleri şirket yönetimlerinden çekme, memur statüsünün daraltılması, sözleşmelilik ve 'geçici işçilik' genişletmeleri, personel değerlendirmeyi memuriyete uygun olan sicil sistemi yerine performans sistemine dönüştürme, hizmetleri ihale ederek taşeronlaştırma... . Bunlar gibi çok sayıda uygulama,

19 Uygulamaların yapıldığı yıllarda alandan toplanan bilgilere dayalı olarak yapılan şu araştırma, artık tarihsel belge niteliği kazanmıştır: (Ertürk ve Güneşer, 2003).

20 2013 yılındaki Maliye Bakanı Mehmet Şimşek basın açıklaması: (Dünya Gazetesi, 05.11.2013)

21 Küreselci reformlar döneminde kamu personel rejiminde yapılan değişiklikleri uygulamaların gerçekleştiği zaman diliminde anlamı ve yönü bakımından çözümlenmek bir hayli güç işlerden biri olmuştur. Ancak akademik dünya da ilgili bürokrasi de dönem boyunca ısrarlı bir takip ve sabırlı incelemeler yapmıştır. Süreci bir bütün olarak görmek üzere: (Albayrak, 2017: 1-18).

devlet hizmetini piyasa işi olarak yürütmeyi sağlayacak toplam kalite yönetimi gibi ‘zihniyet değiştirme’ teknikleriyle tamamlanmıştır. Bunların tümü, istihdam sistemindeki ‘rejim ayrılığı’ adı verilen sisteme son verme hedefine odaklanmıştır. Hedef kamu – özel ayırımına dayanan sistemi piyasaninkini temel olarak tek sistem haline getirmektir. Bu yöndeki zorlamalar başarısız olmuştur. Hatta bu hedefe bağlı tekil uygulamaların büyük bir bölümü de başarısız olmuştur.

Diyebiliriz ki, küreselci yapısal reformlar, hem dünya genelinde kurulan ağır baskılara hem de Türkiye’de siyasal iktidarların büyük gayretlerine karşın, tasarlanan modeli inşa edememiştir. Ülkenin yönetsel kuruluşu kayda değer bir yapısal değişikliğe uğratılamamıştır. Temel kurumlar yerlerini korumuş, devletin üzerinde sektördeki küresel üstkurumlarına bağlı olarak iş görmek üzere kurulan düzenleyici kurullar ulusal yönetim sistemi içine çekilebilmiştir. Bireylerin yurttaş statüsü yerli yerinde kalmış, müşteri statüsü özel okul ve özel hastaneler dışında çekiciliğini yitirmiştir.

3. Devleti Yeniden Yapılandırma –Rekompozisyon Hedefi

Küreselci yerelleştirme reformları, devletin kuruluşunu dönüştürmeyi başaramamıştır. Bu hedefin araçlarından biri yasalaşmayı başarmış olan Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, ikincisi ise yasalaşamayan Kamu Yönetimi Temel Kanun Tasarısıydı. Yerel yönetimlerle ilgili yasa değişikliği hazırlıkları, söz konusu iki metnin tamamlayıcıları olarak iş görüyordu. Ama kamuoyu önünde ilk çıkan parçalar, yerel yönetimleri düzenlemeyi amaçlayan taslaklardı. Daha 1981 yılında su ve kanalizasyon idarelerinin yapısını değiştirmekle başlayan girişimler, bazıları küreselci reformların parçası bazıları yalnızca bu ortamı fırsat olarak değerlendirmek isteyen başka reform isteklisi kaynakların marifetiyle ortaya çıkmıştır. Yerel yönetim taslaklarının ilgisi 1988 yılında il özel idareleri üzerineydi bu kurumları güçlendirerek il ölçeğine oturan bölgesel nitelikli özerkleştirme önerileri ortaya atılmış, ama sonuca varılamamıştır. İkibin yılına doğru bölgesel ölçekte özerklik hedefi AB’nin NUTS sistemi üzerinden bir kez daha kovalanmış ve bu hedefe de varılamamıştır. Yukarıda söz ettiğimiz gibi bunun araçları olan bölgesel kalkınma ajansları projeci-teknik kuruluşlar mevzisine itilmiştir. Ne var ki, küreselci çöküşün hemen ardından uygulamaya girmeyi başaran sürpriz bir *rekompozisyon atağı* ortaya çıkmıştır. Geniş ölçekli özerk yönetim hedefi, 2012 yılında bambaşka bir yoldan, ülkenin 30 ilinde büyükşehirler il sınırlarıyla çakıştırılarak, 6360 sayılı yasayla kısmen gerçekleştirilmiştir. Elimizdeki veriler çerçevesinde bu düzenlemeyi küreselci reform tasarımının “resmi” parçası olarak değerlendirmek güçtür. Ancak

büyükşehirleri büyüten bu adımın küreselci tasarıma aykırı olmak bir yana çok uygun düştüğü de gerçektir.

Kamuoyunda bütüncüleşme diye anılan bu formülle ülkenin otuz ilinde (1) köy, belde belediyeleri ve il özel idareleri kaldırılmıştır, (2) kentsel mekânı yönetmek için yaratılmış belediyeler, kentsel-kırsal yerleşmeler bölgesinde alan yönetimleri haline gelmiştir, (3) vali ile büyükşehir başkanı, kaymakam ile ilçe belediye başkanı aynı alanda yetkili hale gelmiştir, (4) il özel idareleri kaldırdığı için mülki sistem yönetsel yatırım araçlarını yitirmiştir. Model, yönetimde çeşitli boşluk ve çelişkiler yaratmıştır. Ortaya çıkan sorunlar iki türlü çözülebilirdi: birincisi mülki-mahalli idare ilişkilerini yeniden tanımlamak, ikincisi yeni modele pansuman yapmak.

İlk yol, mülki – mahalli idare ilişkilerini yeniden tanımlamak, mülki idare merkezi idareyle birlikte tek devlet tüzelkişiliği içinde yer aldığı, yani merkezi idarenin ayrılmaz parçası olduğu için, aynı zamanda bir bütün olarak merkezi – mahalli idare ilişkilerini yeniden tanımlamak demektir. Dolayısıyla yeniden tanımlama işlemi, yalnızca yerel yönetim sistemini değil, aynı zamanda hem taşranın hem merkezin yönetim sistemlerini değiştirir. İşte bu değişiklik ve ilişkileri yeniden tanımlama, başka bir deyişle devletin merkezi – mülki – mahalli parçalarını ‘rekompoze etme’, küreselci reformların uzun yıllardır yapmak istedikleri işlemde başka bir şey değildir: merkezi idareye ait ve mülki idarenin uygulamasında olan eğitim -okul, il-içi yol, sağlık kurumları, trafik, vb. görevlerin yerel yönetimlere devredilmesi işlemi... Böyle bir devir, mülki idarenin yalnızca asayiş-güvenlikten sorumlu temsilîyet makamına dönüşmesi sonucu yaratır. Aynı alanda, neredeyse bütün kamu hizmetlerinden sorumlu ve “seçilmiş” başkanlar ile neredeyse görevleri kalmamış ve üstelik “atanmış” mülki amirler manzarası, fena bir yönetim manzarasıdır. Herkes demokrasi adına seçilmiş atanmışa yeğ tutacağına göre, ‘seçilmiş valilik’ adı verilen sisteme geçmek uygun olur... Böyle bir zincire yerelleşme demek isabetli olmaz, devletin topyekûn yeniden yapılandırılması adı verilir. Terimlerde ses denkliliğini sağlayarak söylersek, bu desantralizasyon değil, rekonpozisyon olur. Bu, yönetsel değişiklikler patikasından siyasal rejim bulvarına çıkmak, üniter devletin yerine federal sisteme varmak anlamına gelir.

Büyükşehir 2012 modeli bu yolda yürüyememiş, ikinci yola girerek, pansuman yapmayı yeğlemiştir. Mülki idarede, merkezi yönetimin görevleri yerel yönetimlere devredilemediği halde il özel idarelerinin kaldırılması nedeniyle doğan yatırım aracı eksikliği, valilik bünyesinde Yatırım İzleme Koordinasyon Başkanlığı (YİKOB) adlı birimler kurularak giderilmiştir. Sonuçta mülki idare güçlenerek, sistemdeki yerini korumuştur. Köy tüzelkişiliklerinin ortadan kaldırılmasıyla doğan sorunlar ise, 2020 yılında eski köy - yeni mahallelerin bazılarında ‘kırsal mahalle’ gibi bir takma-statü verilerek

giderilmeye çalışılmıştır (bkz: Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği, 2021).

Bütünşehirçilik atağı, küreselci reformların kentsel ölçeği büyütme isteklerine uygundur. Önceki yıllarda, yabancı yatırımların yeterli genişlikte ölçek ve yerelde tek merkezden sonuç almayı sağlayacak yönetsel yapılanma talepleri kayıtlardadır. Günümüzde, KOİ tarzı iş görme usulünün önümüzdeki dönemde kentsel altyapı yatırımlarına genişletilmesi hedefi, bütünşehirçiliğin küreselci beklentileri karşılama kapasitesi yaratmayı sağlamaktadır. Bunu Dünya Bankasının güncel belgelerinden de izleyebiliyoruz (bkz: World Bank, 2017). Benzer bir bağlantıyı, iç dinamikler bakımından, 2017’de geçilen Cumhurbaşkanlığı Sistemi ile de kurabiliriz. Yeni hükümet sisteminin toprak üstünde örgütlenmesini üniter yapı yerine federal yapı şemasına uygun biçimde düzenleme taraftarı olan siyasi görüş sahiplerinin, pansuman yerine zamanla eksik yönetsel halkaları tamamlayarak devleti ‘yeniden yapılandırma’ beklentisi içinde oldukları düşünülebilir.

Belediyelerin genişletilen ölçeklerde hem dış kredi ve sermaye piyasalarına bağlanması hem de yerel kamu hizmetlerinin KOİ yoluyla orta ve uzun vadeli özelleştirilmeleri, çok yönlü riskler barındırır. Devletin üniter yapıdan federal yapıya doğru evrilmesi de öyle. Her iki olası yol da, modellerin teknik uygunlukları ötesinde, dünyanın ve Türkiye’nin genel iktisadi ve siyasi koşullarına sıkı sıkıya bağlıdır. Bunların yerine, merkezi ve yerel düzeyde kamu hizmeti ilkesinin genişlemesi ve merkezi - yerel işbölümünün merkezizetçilik ilkesine göre yeniden düzenlenmesi, diğer olası ana gelişme çizgidir.

4. Kamu Yönetiminde Yön Değişikliği Var mıdır?

Ülkenin yasama-yürütme dengesini değiştiren 2017 Cumhurbaşkanlığı Sistemi, küreselci dönemde yaratılmış olan kuruluşları, örneğin İngiltere’nin ajanslara yaptığı gibi fiilen ve hukuken yok etmemiştir. Bununla birlikte küreselci yeni-tip kurumlar 2011’den başlayarak alınan kararlarla tasarlanan ilk hallerinden oldukça uzağa düşmüş, hem çalışma ilkeleri hem bağlantıları yön değiştirmiştir. Yani, küreselci kurumları ortadan kaldırmamak ama işlevlerini değiştirmek tavrı, Türkiye’ye özgü olarak görülebilir.

Bu bakımdan AB önerisi olan bölge kalkınma ajansları ve IMF-DB önerisi olan düzenleyici kurullar sistemi örneklerine, adı – amacı – yüklenmek istenen rolü bakımından tutarsız olan bir örnek daha ekleyebiliriz. Küreselci yönetim reformcuları, Türkiye’de yürüttükleri çalışmaların belli bir merkez eliyle güvence altına alınması için kurumsal adres göstermişlerdi. Adayları, 2001 yılında kurulmasını sağladıkları Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon

Kurulu (YOİKK) idi.²² En üstteki Danışma Konseyinde çokuluslu şirket temsilcileri, altta yerli-yabancı uzmanlı 10 teknik komite ile çalışan bu kurul, kamuoyunca 2004-2016 arasında yaptığı dokuz yüksek toplantı haberiyle fark edilmiştir. Bunların ürettiği iş listesi, hükümetlerin ‘eylem planları’na, ‘dönüşüm programları’na temel oluşturacak kadar etkili olmuştur. Ancak bu kuruluş, reformcuların arzu ettikleri gibi reform yönetimi olarak baş-yöneticilik mevkisi kazanamamış, aksine hem kuvvetten hem gözden düşmüştür. Ne var ki ortadan da kaldırılmamıştır. 2019’dan beri sekreteryasını Sanayi Bakanlığı ile Cumhurbaşkanına bağlı Yatırım Ofisi’nin ortaklaşa yürüttükleri bir mekanizma olarak varlığını sürdürmektedir.

Peki, günümüzde, işlevsiz hale getirilen küreselci-yeni tip kurumların yanında, kamu yönetiminde kurumsal toparlanmaya gidildiğini gösteren küreselcilik-sonrası kurumlar yaratılmış mıdır? Bu soruya cevap verebilmek için devlet personel rejimine ve bunun yönetimine bakabiliriz.

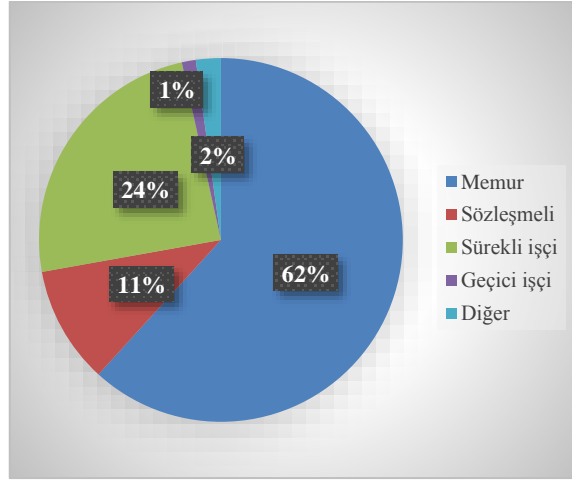
Kamu yararına iş görme yeteneğinin başlıca güvencesi, yönetim yapısının memur istihdamına dayanmasıdır. Memurluk, devlet kişiliğini temsil etme özelliğiyle tanımlandığı için özgün bir istihdam kategorisidir; memurun tüm maddi ve manevi çıkarları devlet hizmetinin genel amacına, hem de yaşamı boyunca bağlıdır. Bu yapısı nedeniyle memurluğun başarısı kişisel performans ölçülerine -sonuca göre değil, hem esasta hem usulde amaca uygunluğa göre ölçülür. Küreselci reformlar bu yapıyı hedef tahtası saymış, devlet personel rejimini ortadan kaldırıp kamu-özel istihdam sistemlerini tek rejim haline getirmek amacıyla hareket etmiştir. Devlet personel rejimi çok yönlü bir bozulmaya uğratılmışsa da, küreselci reformlar bu rejimi dönüştürmeyi de ortadan kaldırmayı da başaramamıştır.

Herşeyden önce, küreselci reformların devleti küçültmek politikası toplam kamu istihdamını düşürmek hedefine ulaşamamıştır. 2002’de devlet personeli (2,7 milyon) toplam nüfusun %4’ü iken, 2020 yılında (4,8 milyon) yüzde 6’sına yaklaşmıştır. Küreselci reformlar boyunca okullarda mevcudu 60 kişiyi bulan sınıflar varken, gerekenden zaten düşük olan sağlık personeli sayısı gerçeği ortadayken, OECD ülkeleri karşılaştırmalarında nüfus başına kamu görevlisi

22 Bkz: (Yatırım Ortamının İyileştirme Koordinasyon Kurulu Hakkında Karar, 14.03. 2019). YOİKK 11 Aralık 2001’de Bakanlar Kurulu Prensip Kararı ile kurulmuştu. Dünya Bankası 2010 yılında şunu öneriyordu: “Türkiye’nin düzenleyici reformu uygulamak için ihtiyaç duyduğu koordinasyonu teşvik etmek için bu yapıdan yararlanılabilir. Mevcut yapısı ile YOİKK hükümetin eylemleri için öncelikleri belirleyerek ve özel sektörün açık bir şekilde dahil olduğu düzenleyici reform hakkında tavsiyelerde bulunarak bu rollerden bazılarını üstlenebilir. Orta ve uzun vadede YOİKK Türkiye’de düzenleyici reform için savunuculuk rolü olan bir platform olabilir”. (Dik ve Güneşer, 2016: 41-96). Makaleye şu adresten de ulaşılabilir: <http://msydergi.com/uploads/dergi/235.pdf>

sayısının çok düşük olduğu belgelenmişken küreselci reformlar boyunca yapılan ‘personeli azaltın, istihdam güvencelerini kaldırın’ baskısı, Türkiye gerçekliğinden kopuk ve haklı eleştirilere uğrayan baskılardır. Şimdi görülüyor ki, bu hayalî öneriler, yaşamın kendisi tarafından reddedilmiştir.

Grafik 1: Devlet Personelinin Statü Dağılımı, Hz 2020

Genel büyüklüğe ek olarak, kamu personel bireşiminde tasarlanan değişiklikler de gerçekleştirilememiştir. Devlet görevlileri içinde memur statüsünün payı 2002’de olduğu gibi 2020’de de yüzde 60 civarındadır.

Kamu istihdam yapısı, işçilik için de kendine özgü bir doğaya sahiptir. Kamuda işçi olmak, ‘kadrolu olmak’, yani işi ömür boyu yapmak anlamına gelir. Yapısal reformlar bu durumu ‘geçici işçilik’ denen piyasadaki gibi belirli süreli işçiliğe dönüştürmek için çok uğraşmışsa da, 2002 yılında %16’ya yükselmiş olan piyasa tipi işçi (belirli süreli ya da geçici işçi) istihdamı, günümüzde %1’e düşmüştür. Buna karşılık kamu işçiliği (belirsiz süreli ya da kadrolu) işçi istihdamı ise aynı tarihlerde %12’den %24’e yükselmiştir. Küreselci reformların tek hatırası sözleşmeli statüde saklıdır; bu grubun payı 2002’de %7 iken 2020’de %11’e çıkmış durumdadır.

Demek ki, küreselci reform tasarımı, kamu yönetimi bünyesi bakımından nesnel diyebileceğimiz yapısal bireşimi değiştirmeyi, başka bir deyişle küçültüp memuriyeti tasfiye etmeyi başaramamıştır. Benzer bir durum, kamu yönetimi zihniyeti ya da öznel diyebileceğimiz hizmet anlayışı bakımından da geçerlidir. Uzun yıllar boyunca memura yurttaşı müşteri olarak görme ve yurttaşın memuru ücretini kendisinin ödediği hizmetli sayması anlayışına dayanan zihniyeti

değiştirme baskısı da sonuçsuz kalmıştır. Türkiye’de kamu yönetimi piyasacı hizmetkârlık zihniyetine karşı, devlete ve topluma hizmet anlayışını korumayı başarmıştır.

Ne var ki, tarihsel – kültürel değişkenler sayesinde ayakta kalmayı başarmış bünye – zihniyet ikilisine karşı, bu yapıyı küreselcilik-sonrası koşulların gerekleri yönünde biçimlendirme ve yönlendirme görevini yerine getirecek herhangi bir kurum oluşturulmamıştır.

Devlet personel rejiminin genel yönetimini gerçekleştiren başbakanlığa bağlı Devlet Personel Başkanlığı, 2011 yılında başbakanlığın küçültülmesi gerekçesiyle, 2011 yılında Çalışma Bakanlığının bağlı kuruluşu yapılmış, 9 Temmuz 2018 gün ve 708 sayılı KHK ile tümünden kapatılmış, bu kurumun görevleri Cumhurbaşkanlığı’na bağlı olan İnsan Kaynakları Ofisi’ne verilmiştir.²³ Günümüzde kamu yönetimini bünye ve anlayış olarak yönetme yetkisine sahip olabilecek tek birim budur. Bu Ofis devlet personel rejimi yöneticisi olarak değil, Türkiye genel işgücü yapısına ilişkin bilgi toplamak ile görevlendirilmiştir. Devlet personeline ilişkin verileri anket yoluyla toplamakta, 800 bin kamu görevlisinden dönüş aldığı için kendini başarılı görmekte, OECD bağlantılı olduğu anlaşılan “kariyer kapısı”nda kamu kurumlarını sıradan şirketlerle bir arada listeleyip facebook [*nasıl kullanabilirsin!, senin için seferBiriz!*] diliyle staj buluşturmaları yapmaktadır. Devlet personel rejiminin yönetimi, Ofis’in kuruluş kararnamesinde sayılan görevleri arasında beşinci sıradadır. Görevin kapsamı ise devlet personel rejimini ilke, işleyiş, yapılanma temelli yönlendirmeden çok uzaktır.

23 Bugünkü yapılanmayı ve ortaya çıktığı yakın geçmişe ilişkin zemini topluca görmek için: (Özkal ve Urhan, 2020: 1-16).

<p>İnsan Kaynakları Ofisinin görevleri</p> <p>MADDE 527/D-(1) İnsan Kaynakları Ofisinin görevleri şunlardır:</p> <p>a) Türkiye'nin insan kaynakları envanterini çıkarmak ve ihtiyaç duyulan alanlarda yetenek gelişim faaliyetlerini yürütmek.</p> <p>b) Türkiye'nin <i>vizyonu</i>, hedefleri ve öncelikleri doğrultusunda <i>insan kaynağının geliştirilmesini sağlamaya yönelik projeler</i> üretmek.</p> <p>c) Özel yeteneklerin keşfini sağlamak ve yetenek yönetimi projelerini yürütmek.</p> <p>ç) <i>Politika kurullarının öncelediği alanlarda küresel düzeyde insan kaynağının tespitini</i> yaparak milli projelere kazandırılmasını sağlamak.</p> <p>d) Kamuda kariyer yönetimi, performans yönetimi ve diğer modern insan kaynağı yönetim modellerinin hayata geçirilmesi için projeler geliştirmek.</p> <p>e) Kamu istihdamında liyakat ve yetkinliğin artırılması için gerekli projeleri üretmek ve çalışmalar yapmak.</p> <p>f) Verimliliğin artırılması için insan kaynakları planlamasına yönelik çalışmalar yapmak.</p> <p>g) Cumhurbaşkanınca verilen diğer görevleri yapmak.</p> <p>https://www.cbiko.gov.tr/</p>

Ofis, devlet ciddiyetinden çok eski küreselci piyasa neşesi içindedir. Mevcut görev çerçevesi ve kurumlaşması, dünyanın egemen-devletler temelinde yeni denge arayışları içinde olduğu bu zaman diliminde, hem bugünkü geçiş sürecini yönetmek hem de geleceğe hazırlanmak perspektifinden çok uzaktır.

Bu yapı, 2017 yılında yapılan Anayasa referandumu sonrasında, Cumhurbaşkanlığı sistemine geçişle birlikte doğmuştur. 2017, küreselciliğin nefesini yitirmesinden on yıl sonrası demektir. O halde sormamız gereken soru, yeni rejimin bu eski piyasa neşesini nasıl olup da bu kadar aşırı bir biçimde koruyabildiğidir. Cumhurbaşkanlığı sisteminin tasarlanmasında, Türkiye'yle ilişkisi 2008'de kesilmiş olan IMF yoktur. Bu yapıya ilişkin herhangi bir Dünya Bankası projesi ya da OECD ya da AB belgesi de yoktur. Çizilen görev çerçevesine ve kullanılan terimlere bakılırsa, yeni yapının çöken küresellik zamanındaki zihniyetin tortularından biri olduğu söylenebilir.

Sonuç

Yönetim reformları bakımından içinde olduğumuz zaman dilimi, hem dışsal hem de içsel koşullar bakımından bir geçiş süreci olma özelliği sergilemektedir.

Küresel reform tasarımcıları, eski kaçınılmaz güçlerini dünya genelinde yitirmişlerdir. Bunlardan halen etkilerini sürdürebilen kimi aktörler, elde ettikleri kazanımları koruma gayretine girmişlerdir. Kendilerini yeni duruma uyarlama

esnekliği göstermekten uzaktırlar. Devletler ise, egemenlik haklarını yükseltmekle birlikte, küreselci yönetsel kalıntıları ortadan kaldırmak ve kendi yollarını açmak yönünde küreselci modellerden açık bir kopuş sergileyememişlerdir. Türkiye de bu genel görüntü içinde yer almaktadır.

Bugün ülkemizde yapılması gereken, dünyadaki yön arayışı ortamından yararlanarak, artık dayanaklarını yitirmiş olan küreselci mekanizma ve zihniyetin yerine yenisini koymaktır. Kanımca bu, egemen-bağımsız varoluş koşullarını sağlayacak temel politikaları geliştirmek ve bunları yürütecek yetenekte bir kamu yönetimi yapılması yaratmaktan ibarettir. Bu doğrultuda öncelikli işlerden biri, küreselci reformlardan ülkenin genel çıkarlarına ve kamu yönetimi yapısına katkı sağlayan uygulamalarla zarar yaratan tortuları saptamaktır. Aynı zamanda dünya koşullarının geleceğe dönük olarak kapsamlı ve gerçekçi bir değerlendirmesini yapmaya, Türkiye'nin gelecekte nasıl bir dünyada hangi konumlarda olabileceğini öngörmeye ihtiyaç vardır. Olası her durum için senaryolar geliştirmek ve bunlarda da pragmatizm dozunu azaltıp akılcılık payını yükseltmek yararlı olur.

EK: Devlet Personeli Sayısı, Haziran 2020

Bütçe türü	Toplam	Memur	Sözleşmeli ¹	İşçi		Diğer
				Sürekli	Geçici	
Genel toplam	4.767.286	2.944.202	496.982	1.161.316	59.269	105.517
Toplam	3.848.977	2.824.382	400.556	476.091	42.431	105.517
Genel bütçe kamu idareleri	3.156.946	2.477.624	358.041	183.127	32.637	105.517
YÖK, üniv. ve yüksek teknoloji enstitüleri	289.165	231.562	15.734	40.858	1.011	0
Özel bütçeli diğer idareler	99.957	38.987	9.676	48.938	2.356	0
Düzenleyici ve denetleyici kurumlar	6.083	3.332	1.866	885	0	0
Sosyal güvenlik kurumları	42.818	33.193	2.468	7.157	0	0
Döner sermayeler ve kefalet sandıkları	246.734	37.884	10.471	191.972	6.407	0
Diğer kamu idareleri	7.274	1.800	2.300	3.154	20	0
Toplam	208.736	8.912	74.989	113.169	11.666	0

233 sayılı KHK kapsamında yer alan KİT'ler (Bağlı ortaklıklar dahil)	104.603	3.846	43.263	47.041	10.453	0
Özelleştirme programında yer alan kuruluşlar (4)	6.550	174	820	4.343	1.213	0
Kamu bankaları (5)	63.450	0	2.855	60.595	0	0
Özel kanunu bulunan kuruluşlar (6)	34.133	4.892	28.051	1.190	0	0
Yerel Yönetimler Toplam	709.573	110.908	21.437	572.056	5.172	0
İl özel idareleri	12.921	5.334	951	6.094	542	0
Belediyeler ve bağlı kuruluşları ile mahalli idare birlikleri	198.788	105.574	20.486	68.098	4.630	0
Belediye işletme/şirketleri	497.864	0	0	497.864	0	0

Kaynakça

- Albayrak, Süha Oğuz (2017), "Kamu Yönetimi Temel Kanunu Sonrası Kamu Personel Rejimi", *MSY Dergisi*, 12(27): 1-18.
- AB Genel Sekreterliği (2007), *Avrupa Birliği Uyum Yasa Paketleri*, (Ankara: AB Genel Sekreterliği Yayını).
- Ayman Güler, Birgül (2016), *Yeni Sağ ve Devletin Dönüşümü*, (Ankara: İmge Yayınları).
- Ayman Güler, Birgül (2005), *Devlette Reform*, (Ankara: Paragraf-YAYED Yayını).
- Ayman Güler, Birgül (2015), *Akıl Tutulması*, (Ankara: İmge Yayınları).
- Bayramoğlu, Sonay (2005), *Yönetişim Zihniyeti*, (İstanbul: İletişim Yayınları).
- Blair, Tony (2012), *Bir Yolculuk*, (İstanbul: Pegasus Yayınları) (Çev. Enver Günsel vd),
- Canatan, Bilal (2001), *Yerellik İlkesi*, (Ankara: Galeri Kültür).
- Çiner, Can Umut (2017), "Yeniden Kamu Yönetimi Kanunu: Yerel Yönetimler Alanındaki Bilanço", *MSY Dergisi*, 12(28): 27-52.
- Dik, Esra ve Aytül Güneşer (2016), "Türkiye'de Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Politikalarının Oluşturulmasında Düzenleyici ve Uygulayıcı Bir Yapı Olarak Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu - İstihdam Teknik Komitesi", *MSY Dergisi*, 12 (27): 41-96.
- World Bank (2017), "Türkiye Ülke İşbirliği Çerçevesi", <http://documents1.worldbank.org/curated/en/299101516112110060/pdf/110906-TURKISH-Turkey-CPF-final-Board-version-TR-FINAL-clean.pdf>, (Son Erişim: 15.06.2021).

- Avrupa Birliği Başkanlığı (2020), "Türkiye-AB İlişkilerinin Tarihçesi", https://ab.gov.tr/turkiye-ab-iliskilerinin-tarihcesi_111.html, (Son Erişim: 15.06.2021).
- Hazine ve Maliye Bakanlığı (2020), "Kamu İşletmeleri Listesi", https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/12/Kamu-Isletmeleri-Listesi_31.12.2020.pdf, (Son Erişim: 15.06.2021).
- Dünya Gazetesi (2013), "Tüm Döner Sermayeli İşletmelerin Başına CEO Gelecek", <https://www.dunya.com/ekonomi/tum-doner-sermayeli-isletmelerin-basina-ceo-gelecek-haberi-226258>, (Son Erişim: 15.06.2021).
- World Trade Organization (2021), "The WTO at 25: A message from the Director-General", https://www.wto.org/english/news_e/news20_e/dgra_01jan20_e.htm, (Son Erişim: 15.06.2021).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2018), "Kamu Özel İşbirliği Raporu 2018", <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/05/Kamu-Ozel-Isbirligi-Raporu-2018.pdf>, (Son Erişim: 15.06.2021).
- Karasu, Koray (2015), "Kalkınma Ajansları: Modelimi Kaybettim Hükümsüzdür (Ölçek Siyasetinin Yerelliği)", *SBF Dergisi*, .70(2): 273-316.
- Kırsal Mahalle ve Kırsal Yerleşik Alan Yönetmeliği (2021), Resmi Gazete, 31455.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2020), "Milli Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2019/2020" http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_organ_egitim_2019_2020.pdf, (Son Erişim: 15.06.2021).
- Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019), "On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023", <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>, (Son Erişim: 15.06.2021).
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (2020), "2020 Faaliyet Raporu", <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/6/2021/03/2020-Faaliyet-Raporu-04.03.2021-14.29.pdf>, (Son Erişim: 15.06.2021).
- Özkal, İpek ve Feyza Urhan (2020), "Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Merkezi Personel Hizmetleri Örgütlenmesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(70): 1-16.
- Sağlık Bakanlığı (2021), "Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2019", <https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/40564/0/saglik-istatistikleri-yilligi-2019pdf.pdf>, (Son Erişim: 15.06.2021).
- Jubilee Debt Campaign (2017), "The UK's PPPS Disaster -Lessons on Private Finance for the Rest of the World", https://jubileedebt.org.uk/wp-content/uploads/2017/02/The-UKs-PPPs-disaster_Final-version_02.17.pdf, (Son Erişim: 15.06.2021).
- Turan, Menaf (der) (2005), *Bölge Kalkınma Ajansları*, (Paragraf-YAYED Yayını: Ankara).
- Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 11.8.1989 Tarihli Resmi Gazete, 20249.
- Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu Hakkında Karar, 13 Mart 2019 gün ve 818 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı, 14 Mart 2019 Tarihli Resmi Gazete, 30714.
- Zengin, Ozan (2005), *OECD Düzenleyici Reformları Üzerine Bir İnceleme*, (Ankara: AÜ SBF Yüksek Lisans Tezi).